

6 Parti Bildirisi ve Anayasa Geleneğimiz

Bugün Türkiye’de, dünyanın hiçbir ülkesinde olmayan ucube bir sistem yürürlüktedir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi adı verilerek uygulanan bu model, Türkiye’nin 150 yılı aşan parlamento geleneğini de altüst etmiştir.

Kuvvetler ayrılığı sistemi yıkılmış, kuvvetlerin birleştirildiği tek kişi yönetimi kurulmuştur.

Altı siyasi parti liderinin bu “ucube” modele karşı çıkma yönünde kesin kararlılık göstermeleri, demokratik ilkelerden kopmuş olan bu sistemi sonlandırmak ve yeniden parlamenter sisteme dönmek iradesini ortaya koymaları, Türk siyasi yaşamında çok önemli bir gelişmedir.

CUMHURİYET GAZETESİ

Kuşkusuz konu, tüm halkı ilgilendirmektedir. Bu nedenlerle Cumhuriyet gazetesi, bu siyasi gelişmeyi takdir ve önemle karşılamıştır. Türkiye’nin en önemli düşün, politika ve kültür gazetesi olan Cumhuriyet, konulara eleştirel akıl çerçevesinde yaklaşır ama katkıda da bulunur.

Nitekim, gazetemizin yazarları altı partinin yayımladığı metin üzerinde görüşlerini özgürce belirttiler. Özellikle demokratik yaşamın vazgeçilmez unsuru laiklik ilkesi üzerinde durdular. Bunlar dikkate alınması gereken eleştirilerdir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminden vazgeçilip parlamenter sisteme dönüş yapılması için anayasada değişiklik yapmak zorunludur. Bu nedenle, bu yazımızda anayasal konulara değinilecektir.

1921 ANAYASASI

Bildiride 1921 Anayasası olumlanıyor. Bilindiği gibi 1921 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu), sadece 23 maddedir, milli iradeyi egemen kılmak ve işgalcilere karşı Kuvayı Milliye'yi yürütmek amacıyla 20 Ocak 1921'de kabul edilmiştir. Bu anayasanın 2. maddesine göre, "Yürütme ve yasama yetkisi milletin yegâne ve gerçek temsilcisi olan TBMM'de toplanır."

Bu model, "kuvvetler birliği"dir. Bu anayasa bir ihtilal anayasasıdır ve işgallere karşı Kuvayı Milliye'yi yürütmek amacını taşır. Anayasada parlamenter demokrasiyle ya da iktidarın sınırlandırılmasıyla ilgili hiçbir kural yoktur.

CUMHURİYETİN İLANI VE 1924 ANAYASASI

Cumhuriyet, 29 Ekim 1923 tarihli ve 364 sayılı kanunla ilan edilmiştir.

Egemenliğin kayıtsız, koşulsuz millete ait olduğu zaten 1921 Anayasası'nın temel ilkesiydi. Saltanatın 1 Kasım 1922'de kaldırılmasından sonra, yönetim biçimi Cumhuriyetten başka bir şey değildi.

Bu nedenle 29 Ekim 1923 tarihli anayasa değişikliği aslından var olan ancak adı konmamış bir siyasal yapıyı açıklığa kavuşturmaktaydı. Bu yüzden kanunun başlığında "tavzihan tadil" (açıklık getiren değişiklik) deyimini kullanılmıştır.

1924 Anayasası toplam 105 maddedir. Bu anayasaya gelenekçi çevrelerden gelen eleştiriler, Batı taklitçiliği, din ve maneviyat düşmanlığı, otoriter, totaliter hatta oligarşik iktidar yarattığı iddialarıdır.

Bütün dünyadaki önemli siyaset bilimciler ve anayasacılar, 1924 Anayasası'nın 1921 Anayasası ile başlayan süreç içinde "ulusal ve demokratik bir devletin temellerinin kurulmasına yardım ettiğini" kabul ederler.

Bu anayasadan 1928 yılında "Türk devletinin dini İslamdır" hükmü çıkarılmış, 1937'de de laiklik ilkesi anayasaya girmiştir.

1924 Anayasası, anayasa hukuku açısından milli irade ilkesini öne çıkarmakla birlikte, çoğulcu ve özgürlükçü çok partili demokratik sistem açısından yetersizdir. Nitekim DP'nin 1954 yılından sonraki keyfi kararlarını dengeleyememiştir. Zaten o dönem dünyasında çoğulcu ve özgürlükçü demokrasiyi kurumsallaştıran anayasalar da pek azdı.

YARGILAR

Altı partinin ortak bildirisi, 1921 Anayasası'nın "kısmen kapsayıcılığının" ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sonraki anayasalarının tümünü "dar kalıplara" girmiş olarak nitelendirilmektedir.

1961 Anayasası için de “1961 Anayasası birçok yeni ve önemli düzenleme getirmiş olsa da çok partili siyasal hayatımıza sekte vuran bir askeri darbenin ardından hazırlanmıştır; ayrıca “1961 Anayasası’nda geçerli olan bürokratik kurulların siyaset üzerinde bir vesayet makamı olarak kurgulanmasını reddediyoruz” deniliyor.

Bildiride, “... geçmişe geri dönmüyor, hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığı esasına dayanan yeni bir sisteme geçiyoruz” deniliyor. Bunlar açık olmayan “muğlak” ifadelerdir.

Parlamenter demokrasi getirmeyi hedefleyen bir metinde yer alan böylesi bir değerlendirme hem bilime aykırıdır hem de hatalıdır.

Türk siyasal yaşamında kuvvetler ayrılığı sistemi, hukuka bağlı kurallar içinde 1961 Anayasası’nda düzenlenmiştir. Güçlendirilmiş parlamenter sistem için ister istemez temel kaynak olarak 1961 Anayasası kullanılacaktır.

Bu nedenle 1961 Anayasası’nın hukuksal gerçeklerine ve kurumlarına bilimsel olarak kısaca değinmekte yarar vardır.

1961 ANAYASASI

1961 Anayasası, dünyadaki tüm anayasa ve siyaset bilimi otoritelerinin kabul ettikleri gibi Türklerin tarih boyunca yarattıkları en ilerici, en demokratik ve hukuk devleti ilkelerini yaşama geçiren anayasadır.

Öncelikle kamuoyunda oluşan yanlış bir algıyı düzeltelim. 1961 Anayasası, daha sonraki askeri darbelerde olduğu gibi, atanmış bir grup tarafından değil; seçilmiş Meclis tarafından yapılmıştır.

Anayasayı yapan Kurucu Meclis’in temeli olan Temsilciler Meclisi 276 kişiden oluşuyordu. Bu meclisin 226 üyesi (yüzde 82) Aralık 1960 tarihli 157 ve 158 sayılı yasalar ile belirtilen seçim yöntemiyle seçilmişlerdi. On üyeyi devlet başkanı, on sekiz üyeyi Milli Birlik Komitesi seçmiştir. Bakanları Kurulu üyeleri Meclis üyesi sayılmışlardır.

Seçimle gelen üyelerin 75’i iller tarafından seçildi. (İstanbul dört, Ankara üç, İzmir iki) Diğer illerin hepsi birer üye gönderdiler. İl temsilcileri, ildeki tüm muhtarlar, o ildeki tüm ilkokul, ortaokul ve liselerin başöğretmenleri; köy dernek temsilcileri, o ildeki tüm meslek, esnaf, işçi, sendika başkanlarının bir araya gelerek yaptıkları seçimle belirlendiler.

Siyasi partileri CHP’ye 49, Köylü Millet Partisi’ne (CKMP) 25 kişilik kontenjan tanındı. Siyasi partiler kendi içinde seçim yaptılar. Geriye kalan üyeler meslek kuruluşları esasına göre kendi aralarında yapılan seçimlerle oluştu. Bu kuruluşlar, üniversiteler, yüksek yargı organları, basın ve yayın kuruluşları, barolar, ticaret ve sanayi odaları, işçi sendikaları, öğretmen kuruluşları, tüm tarım ve kooperatif kuruluşları ve esnaf kuruluşlarıdır.

1961 Anayasası'nda yer alacak basın özgürlüğü ile ilgili maddeleri konuşmak için Prof. Sıddık Sami Onar başkanlığında toplanan Anayasa Komisyonu üyeleri, gazeteciler ve sendika temsilcileri bir araya gelmişti. Toplantıda; komisyon üyeleri, Prof. Dr. H. Nail Kubalı, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Dr. Muammer Aksoy ve İstanbul gazetelerinin yazışleri müdürleri bulunuyordu.

Örneğin tüm üniversite öğretim üyeleri bir araya gelip kendi aralarından 12 profesörü seçti; Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay'ın yüksek yargıçları bir araya gelip kendi aralarından 12 yüksek yargııcı seçti. Aynı biçimde tüm basın-yayın kuruluşları, tüm sendikalar, tüm barolar, tüm öğretmenler, tüm ticaret ve sanayi odaları, tüm esnaf kuruluşları, tüm tarım kooperatifleri kendi aralarında toplanarak temsilcilerini seçti ve Kurucu Meclis'e gönderdi. Demokratik bir süreç yaşandı.

Görüldüğü gibi, 1961 Anayasası'nı hazırlayan Meclis, tüm illerin temsilcilerinden ve toplumu oluşturan kurum ve katmanların bir araya gelerek seçtikleri üyelere oluşuyordu.

Türk siyasi tarihinde ilk kez gerçekleşen bu uygulama çok önemlidir ve 1961 Anayasası'nın toplumsal niteliklerini oluşturmuştur.

1961 Anayasası'nın kaynakları, 12 Ocak 1959 tarihli "İlk Hedefler Beyannamesi", İstanbul ve Ankara üniversiteleri anayasa ve hukuk hocalarının ayrı ayrı hazırladıkları anayasa taslaklarıdır. Bu taslaklardaki temel ilkeler, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa devletlerinin kabul ettikleri modern ve evrensel anayasalardır.

61 ANAYASASI İLERİCİ VE DEVRİMCİDİR

“Demokrasi”, “hukuk devleti” ve “hukukun üstünlüğü” kavramları ilk kez 1961 Anayasası ile anayasaya girmiştir. Kısaca irdeleyelim.

DEMOKRASİ KURAMI

“Demokratik yaşamda siyasal partilerin vazgeçilmezliği” ilkesi ilk kez 1961 Anayasası ile kabul edilmiştir.

Anayasada “Siyasal partiler ister iktidarda, ister muhalefette olsunlar, demokratik, siyasal yaşamın vazgeçilmez unsurlarıdır” kuralına yer verilmiştir. Daha adil bir temsili öngören nispi temsil seçim sistemi getirilmiştir.

1961 Anayasası, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra güçlenen ve tüm Avrupa'da gelişen demokratik ve çağdaş anayasalardan (Fransız, Alman, Belçika, İtalya, İskandinav ülkeleri gibi) esinlenmiş ve hepsinden ilerde kurallar koymuştur.

İNSAN HAKLARI VE ÖZGÜRLÜKLER KURAMI

1961 Anayasası, 2. maddesinde devlet yaşamını düzenleyen temel ilkeleri saptamıştır. Türk anayasa sistemine ilk kez, “insan haklarına dayalı devlet” kavramı girmiş, insan hakları kavramı devletin temelleri içine alınmıştır. Anayasa, insanın doğuştan kazandığı hakları korumakla yetinmeyip, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli koşulları da hazırlaması yönünde devlete görev vermiştir. (md.10)

1961 Anayasası'nda “temel haklar ve özgürlükler” devletin kuruluşunu düzenleyen esaslardan önceye alınmıştır. Anayasa, böylece temel hak ve özgürlüklerin taşıdığı önemi açıkça belirtmek istemiştir.

Temel hak ve özgürlükler kısaca sayılıp geçilmemiş, tersine anayasanın üçte biri bu olguya ayrılmıştır. Bu konudaki en önemli yenilik “Bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunulamaz” ilkesidir. Yukarıda sözü edilen “insan haklarına bağlı devlet” ilkesiyle “temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulamayacağı” ilkesi yan yana getirilip

irdelendiği zaman 1961 Anayasası'nın ne derece ilerici ve devrimci bir anayasa olduğu açıkça ortaya çıkıyor.

SOSYAL DEVLET KURAMI

Anayasanın 2. maddesi sadece insan hakları temeline dayalı bir anayasadan değil, "sosyal bir hukuk devleti"nden söz etmektedir. Sosyal devlet ilkesi anayasada başlı başına ele alınarak kurallaştırılmıştır. Bireyin devletçe korunması, çalışanlara sendikal hakların tanınması, asgari ücretle insanlık onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi sağlanmasının gerekliliği, açık bir biçimde belirtilmiştir.

Sosyal devlet; güçsüzlerin, yoksulların önündeki engellerin kaldırılmasını öngörür. Ekonomik ve kültürel yönden zayıflara ve güçsüzlere haklarının tanınması, sendikal haklar ve bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesi yönünde devlete görev verilmiştir.

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ KURAMI

Türk siyasal yaşamında "kanun devleti", sonraları "hukuk devleti" kavramları özellikle 1950'den sonra çok partili sistem içinde kullanıldı. Ama 1961 Anayasası bir adım daha ileriye giderek "hukukun üstünlüğü" ilkesini, anayasanın vazgeçilmez unsuru durumuna getirdi.

HUKUK DEVLETİ

Devletin hukuka bağlı olması, hukuk üzerine kurulu olması, hukuk tarafından yönetilmesi, bütün eylem ve işlemlerinin yargı denetimine bağlı olması demektir. Bu denetimin işlemesi için yargı bağımsızlığının sağlanması gerekir. Bu unsurlarıyla hukuk devleti, keyfiliğin, tek adam yönetiminin ve "polis devleti"nin karşıtıdır.

Hukuk devleti olmadan, güçlendirilmiş parlamenter sistem kurulamaz. Hukuk devletini sağlayan çağdaş anayasaların en önemli kurumu Anayasa Mahkemesi'dir. Anayasa Mahkemesi, Türk hukuk sistemine 1961 Anayasası ile girmiştir.

Ayrıca, 1961 Anayasası ilk kez, Meclis'te kabul edilen yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimini sağlayacak olan sistemi kurmuştur.

Türk anayasa geleneğinde bir devrim yapılarak yasaların yargısal denetimi böylece kurumlaştırılmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin kurulması Türk demokrasinin çağdaş ve evrensel demokrasi düzeyine ulaşmasını sağlamış, insan hakları ve demokrasinin de güvencesi olmuştur.

Hukukun üstünlüğü ilkesi bağlamında ister yerel ister merkezi idareler olsun yönetimin bütün işlem ve eylemlerinin yargı denetimine tabi olması olanağı tanınmıştır; bu nedenle anayasanın "İdarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolu açıktır"(Md.114/1) maddesi çok önemlidir. Anayasa bununla da yetinmemiş, aynı maddenin son fıkrasında "kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle", idareyi yükümlü tutmuştur.

1961 Anayasası, hukukun üstünlüğü ilkesine verdiği önemi, yargı bağımsızlığının vazgeçilmez koşulu olan yargıç güvencesi konusunda da açıkça göstermiştir.

LAİK DEVLET İLKESİNİN PEKİŞMESİ

1961 Anayasası başlangıç kısmında ulus için “Kıvançta ve tasada birlik”; esin kaynağı “Milli Mücadele ruhu” olan Türk ulusçuluğu “Yurtta barış dünyada barış” ilkesinde dile gelen barışçılık ve her alanda çağdaş uygarlık düzeyine erişmeyi amaçlayan Atatürk devrimciliği kavramlarının altını kalın bir biçimde çizmiştir. Anayasa, yukarıda esasları belirtilen başlangıç kısmına gönderme yaparak, bu öğeleri kurallaştırmıştır. Şöyle ki: “Türkiye Cumhuriyeti insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.” (Md.2)

Tüm bu nedenlerle, bütün dünyada 1961 Anayasası, Türklerin binlerce yıllık tarihleri boyunca yarattıkları en ilerici, en demokratik, insan haklarını, temel hak ve özgürlükleri koruyan, hukukun üstünlüğünü güvenceye alan bir anayasa olarak kabul edilmiştir.

Cumhuriyet gazetesinin 4 Temmuz 1961 tarihli birinci sayfasındaki Ali Ulvi imzalı karikatür, “Evet” kampanyasına karşı Adalet Partisi’nin tutumunu gösteriyor.

AMAÇ

Bu yazımızın temel amacı eleştiri yapmaktan ziyade katkı sağlamaktır. 150 yılı aşan parlamenter demokrasi deneyimlerimize dayalı olarak güçlendirilmiş parlamenter

sistem yeniden kurulurken geçmiş deneylerden ve bilimden yararlanılması gerekir. Günlük siyasetin krklemelerine, "siyasal istismarlara" boyun eğmemek gerekir.

Anayasa değişimi her zaman olmaz, altı parti lideri tüm bu nedenlerle duygusal baskılara boyun eğmeden Türk halkının geleceğini düşünmelidir; tarihi bir görev yaptıklarının bilincinde olmalıdır.

Parlamente sistem, temelde kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanır. Yasama ve yürütmeyi soru, gensoru, gvenoylaması gibi araçlarla denetleyecektir.

Yargı, bir yandan yürütmeyi, öte yandan da yasama organının kabul ettiği yasaların anayasaya uygunluğunu yargısal yönden denetleyecektir. Bunun için yargının bağımsız ve tarafsız olması anayasa ilkeleriyle sağlanacaktır. Bütün hukuksal yollar 1961 Anayasası'nda vardır. 1961 Anayasası'nı ktlemek yerine eksik yanları düzelterek ve güçlendirerek ondan yararlanılmalıdır.

Alev COŐKUN